

Under snittet

2023-02-22

Optional[© Nationen]

Alle artikler er beskyttet av lov om opphavsrett til åndsverk. Artikler må ikke viderefremmes utenfor egen organisasjon uten godkjenning fra Retriever eller den enkelte utgiver.

Les artikkelen ved å klikke her.

ONSDAG 22. FEBRUAR 2023 • NATIONEN

MOTKULTUR • 15

• Faglig snakka

Bedre kontroll: Det vil være en fordel at Norge har lange verdikjeder på mat slik at vi i større grad kan ha bedre kontroll på kostnadene, skriver Chr. Anton Smedshaug. Foto: Gorm Kallestad / NTB

Inflasjon og verdikjeden for mat

Ideen om globaliserings fordelene forsvant med verdikjedens forvring, da kombinasjonen av sykdom og tiltak verden over førte til forsinkelser og dyrtid.

Og ikke før var den siste bølgen med koronatiltak opphevet for Russland invaderte i Ukraina og utfordringene ble forsterket ved at Vesten nå også valgte å boikotte det aller meste av russisk eksport (med unntak av bl.a. mineralgjødsel).

Samtidig er Kina gått fra å bli sett på som en pålitelig partner til en hypotetisk framtidig fiende. Det vi kan kalle «ettermurens fall» fra murens fall i 1989 til 2020 er avsluttet, vi er i en tid for realpolitikk, der industri og energi igjen er i førersetet, eller kull og stål om man vil. Det var kull og stål som Lenin sa var «økonomiens kommandohøyder» og det var jo nettopp kull- og stålunionen som var forløperen til EU.

Nåaksepterer ikke Vesten lenger den store avhengigheten av Kina. Da vil det måtte bygges mer produksjonskapasitet i Vesten eller hos vennligsinnede stater, det som kalles «friendshoring».

Dette innebærer en ressurs- og tidkrevende tilbakevending til situasjonen før murens fall, mer regionale verdikjeder og større lagre. Vesten går fra «just in time»-til «just in case»-tenkning. Verdikjedene må i større grad regionaliseres, og gjøres mer oversiktlige gjerne ved «homeshoring», som vil si å ta vital industri hjem.

Kina og Russland ble ikke liberale demokratier slik teorien forutsa, der antagelsen var at med økende middelklasse og inntekt gjennom handel ville folkestyre tvinge seg fram.

Dermed skal våre verdikjeder ombygges fra å være avhengig verdens største energi- og råvareprodusent, Russland og verdens største industriprodusent, Kina, til å skaffe råvarer og viktige industriprodukter fra andre steder.

Dette vil ta tid og bli kostbart og vil trolig gjøre at det tar lengre tid å få ned inflasjonen enn i den forrige høyprisperioden

i 2007–2013 da råvareprisene skapte utfordringer på ulike områder.

Hovedutfordringen da var å inkludere Kina i det nye globale etterspørselsmarkedet for kull, soya, jern, industrimetaller etc. Da det var gjort var i grunn inflasjonen løst. Nå er det langt mer komplisert fordi vi skal ta Kina og Russland ut av de vestlige verdikjedene på viktige områder.

Det betyr at vi denne gangen ikke bare har syklisk inflasjon som følge av generelt misforhold mellom tilbud og etterspørsel, men også strukturell inflasjon, dvs. at det er mer enn en naturlig råvaresyklus

som øker prisen. Denne gang vil ombygging av verdikjedene som begynte med korona og som forsterkes av nye fiendemonstre bidra til at det vil ta lengre tid å få ny balanse i prisene.

De vil trolig da også havne på et høyere nivå enn tidligere før de på ny stabiliserer seg.

Oppå dette kan vi legge en kvalitativt helt ny utfordring – Vesten og særlig Europa skal koble seg fra de energikildene som skapte det industrielle overskuddet og vår velferd, kull, olje, kjernekraft og gass. I seg selv er dette lurt. Spørsmålet er hvordan få til en myk overgang.

Når EU og Norge på vei mot 55 prosent kutt i klimagasser mot 2030, og har kuttet en rekke energikilder, herunder kjernekraft, mens USA fortsatt er på 40 prosent kutt i 2030 og har ikke kuttet noen energikilder, men sats på skattestimuli og avgifter i en annen blanding enn Europa.

Overgangen til fornybar energi innebærer i praksis en metallifisering av økonomien – kabler, solcellepaneler og vindmøller er svært råvarekrevende. Og dette er ikke forberedt gjennom økt utvinning av mineraler eller industrielle tilpassinger til foredling og tilrettelegging til det økte forbruket. Og med stadig økte miljøkrav er ledetiden for nye gruver og industrianlegg fort fire til åtte år. Denne tilpassingen tar tid.

Høye energi- og industripriser smitter over på all annen aktivitet og presser nå opp prisene på mat i alle land gjennom hele verdikjeden. Norge har kommet relativt godt ut med en årlig prisvekst i 2022 på 7 prosent totalt og 12 prosent på matvarer.

Begge deler er under snittet i EU som er henholdsvis 9 og 16 prosent. Og det er så vidt vites ingen land som har hatt lavere matinflasjon enn Norge i EU. Slik sett er det ingen overordnede særlig forhold som tilsier at verdikjeden i Norge er særlig ineffektiv eller gir særlig ugunstige forhold, selv om alt alltid kan og bør bli bedre – samt mest mulig transparent.

Der som man sammenlikner med det

landet som har høyest inflasjon i EU, Ungarn, så lå inflasjonen der på 26 prosent i 2022. Der har matprisene steget med i underkant av 50 prosent siste år. I motsetning til Norge har Ungarn stor råvareproduksjon, men begrenset foredling av mat og ingen ungarske dagligvarekjeder. De er svært bekymret for at de ikke har kontroll på prisdannelsen nettopp fordi industrien og kjedene i stor grad holder hjemme i utlandet og det er få kontrollmidler og manglende innsyn.

Dette er i kontrast til Norge der handelen og matvareindustrien i all hovedsak er basert i landet, selv om vår råvarebase er langt mindre enn Ungarns. De har høy planteproduksjon, av oljer, sukker og mer korn og grønnsaker enn det vi har.

Norsk organisering gir likevel bedre kontroll med verdikjeden og selv om vi er om lag 40 prosent selvforsynte på energibasis, så har hjemmemarkedets andelen i industrien vært mål til om lag 80 prosent på slutten av 2010-tallet.

Det vil si at norsk industri foredler varer langt utover Norges basisproduksjon. Det betyr både kontroll med verdikjeden, men også at overskuddet blir landet for alle deler og matens verdikjede er sammen med energiens verdikjeder, basis for resten av samfunnet og produksjonen.

Dagens økonomiske utfordringer tyder på at det å sitte med lange verdikjeder og kontroll fra råvare til produkt gir en rekke fordeler uavhengig av sektor og at det vil være klokt å legge til rette for dette videre.

Selv om toppene på inflasjonen forhåpentligvis vil avta er det langsiktige utfordringene betydelige, så det er betydelig fare for at inflasjonen vil holde seg høyere dette tiåret enn hva vi har vært vant til fra tiårene før, når viktige deler av forsyningssystemet skal endres.

Da vil det være en fordel at Norge har lange verdikjeder bl.a. på mat slik at vi i større grad kan ha bedre kontroll på kostnadene, styring med sektoren og at overskuddene blir liggende i landet. Land som Ungarn jobber nå hardt for å få til nettopp det.

Under snittet

«Høye energi- og industripriser smitter over på all annen aktivitet og presser nå opp prisene på mat i alle land gjennom hele verdikjeden. Norge har kommet relativt godt ut med en årlig prisvekst i 2022 på 7 prosent totalt og 12 prosent på matvarer.»

Christian Anton Smedshaug er daglig leder ved AgriAnalyse, og førsteamanuensis ved Institutt for husdyr og akvakultur ved NMBU.

Chr. Anton Smedshaug